

Azerbaycan'da Petrol Üretimine Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi

The Chronological Changes Of Petrol Production In Azerbaijan

Rehman SEFEROV*

Özet

Yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan Azerbaycan'ın en büyük yeraltı zenginliği petrol olup, ülke arazisinin % 70'i petrol yönünden yüksek potansiyele sahiptir. Böylece, 1870'li yıllardan itibaren teknik yöntemlerle petrol üretimine başlayan Azerbaycan dünya petrol üretiminde uzun yıllar önemli bir yer tutmuştur. Azerbaycan'da özellikle, 1901 yılında petrol üretimi 10 milyon tona ulaşmıştır ki, bu da dünya petrol üretiminin % 51'ni oluşturmaktaydı. Nitekim ülkede tarih boyunca en fazla petrol üretimi 1941 yılında (23.5 milyon ton) gerçekleşmiştir.

1949 yılından itibaren denizden de petrol üretimine başlayan Azerbaycan'da 1965 yılından itibaren denizden üretilen petrol miktarı daha fazla olmaya başlamıştır. Son olarak 2003 yılında ülkede toplam petrol üretimi 15.8 (denizden 14.2, karadan ise 1.6) milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Petrol üretiminin önümüzdeki yıllarda Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattının açılmasıyla birlikte hızla yükseleceği gözlenmektedir. Böylece, 21. yüzyılın birinci yarısında ülkede yılda 80-100 milyon ton dolaylarında petrol üretimi yapılması hedeflenmiştir. Bu da Azerbaycan'ın gelişimi açısından önemli sayılacak ve sevinilecek bir durumdur.

Anahtar Kelimeler

Petrol Üretimi, Azerbaycan

Abstract

Concerning underground resources, Azerbaijan is a rich country where the biggest underground resource is petroleum. More than 70 % of its territory has a high potential in terms of petroleum. Thus, starting to produce petroleum by using technical methods since 1870 s. Azerbaijan has an important place in World's petroleum production. In 1901 especially, Azerbaijan's production reached 10 million ton which encompassed 51 % World's production. Besides, in the country's history biggest production took place in 1941 (23.5 million ton). Since 1949, Azerbaijan started to produce petroleum from seashore and since 1965 the sea-

* **Coğrafya Bilim Doktoru:** Lisans ve Yüksek Lisans eğitimini D.E.Ü.'de, Doktorasını ise Selçuk Üniversitesinde tamamladı (rahmansel@yahoo.com).

shore production exceeds in mainland. Finally, in 2003 in petroleum production was totally 15.8 (seashore 14.2; mainland 1.6). It is estimated that the petroleum production will be increased rapidly, after accomplishing in Baku-Tiflis-Ceyhan petroleum pipe-line. Thus, in the first half of the twenty century, in country aims to produce approximately 80-100 million ton petroleum each year. This will be important concerning Azerbaijan's development and will be delighted situation.

•

Key Words

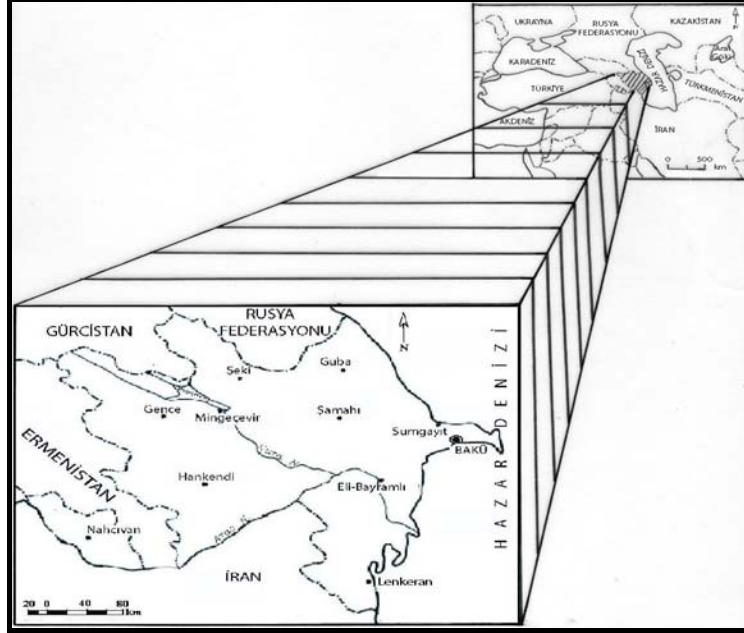
Petroleum Production, Azerbaijan

Giriş

Petrol yönünden zengin olan Azerbaycan, Kafkasya Bölgesi'nin güneydoğusunda 38°24'-41°54' kuzey enlemleri ile 44°46'-50°50' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Doğusunda Hazar Denizinin yer aldığı Azerbaycan'ın kuzeyinde Rusya Federasyonu, kuzeybatısında Gürcistan, batısında Ermenistan, güneyinde İran ve güneybatısında Türkiye yer alır. Ülkenin toplam yüzölçümü 86.600 km²'dir.

Şekil 1: Çalışma alanının (Azerbaycan'ın) lokasyon haritası

Araştırmayı ortaya koyarken öncelikle “Azerbaycan’da petrol üretimi” ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar da göz önünde bulundurularak elde edilen verilerin analizi detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Böylece Azerbaycan’da petrol üretiminin tarihsel süreç içerisinde meydana gelen değişimlerinin değerlendirilmesi yapılmış ve gelecek hakkında bazı tahminlerde bulunulmuştur.

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile beraber uluslararası sistem yeni bir oluşum süreci içine girerken bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan da gerek jeopolitik konumu ve gerekse de sahip olduğu zengin petrol yatakları ile bu yeni oluşum

şum içinde önemli bir etken haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin var olduğu dönemde yetersiz üretim ve taşıma imkânları nedeniyle potansiyel petrol kaynaklarını yeterince kullanıma sunamayan Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu kaynakları dünya ekonomisinin kullanımına sunmak isteyen büyük güçlerin ilgi alanı haline gelmiştir.

Kısacası, yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan Azerbaycan'ın en büyük yeraltı zenginliği petroldür. Şöyle ki, ülke arazisinin % 70'i petrol yönünden yüksek potansiyele sahiptir. Özellikle 1870'li yıllardan itibaren teknik yöntemlerle petrol üretimine başlayan Azerbaycan dünya petrol üretiminde uzun yıllar önemli bir yer tutmuştur.

Zengin petrol kaynakları ile büyük ekonomik potansiyele sahip olan Azerbaycan, bağımsızlığını kazanmasından sonra, sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle, *Kafkasya'nın Küveyt'i* olarak adlandırılabilir.

Öte yandan, petrol üretiminin Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattının açılmasıyla birlikte hızla yükseleceği gözlenmektedir. Bu da Azerbaycan'ın ekonomik gelişimi açısından önemli sayılabilecek bir gelişmedir.

Petrol yönünden çok zengin olan Azerbaycan'da, önemli miktarda doğal gaz, alümit, kurşun, çinko, bakır, demir cevheri, barit, kobalt, arsenik, pirit, granit, krom, barit, mermer, kireç taşı, siyanit, maden tuzu ve kaya tuzu da üretilmektedir. Bunların yanı sıra ülkede az miktarda altın ve gümüş gibi değerli madenler de bulunmaktadır (Şekil 2).

Azerbaycan'ın petrol ve aynı zamanda çeşitli madenler yönünden çok zengin olmasının başlıca nedeni, Alp dağ kuşağında bulunması, tektonik veya yer hareketlerinden aşırı derecede etkilenmiş olmasıdır. Bu yer hareketleri sonucunda çeşitli volkanizma, başkalaşım olaylarına uğramıştır. Böylece cevherleşme gerçekleşmiş olup, yer kabuğunda belli minerallerin bir araya toplanması ile maden yatakları teşekkül etmiştir (Müseiybov, 1998, Atalay, 2000). Dolayısıyla kayaların içerisinde bulunan demir, krom, bakır, kurşun, çinko gibi mineraller bir araya gelerek yatakları oluşmuştur.

Kısacası, Azerbaycan'ın çok çeşitli doğal kaynaklara sahip olması, ülke ekonomisinin gelişimini son derece etkilemiştir.

Azerbaycan'da Petrol Üretim Bölgeleri

Yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan Azerbaycan'ın en büyük yeraltı zenginliği yakıt madenler grubuna giren petroldür. Şöyle ki, petrol üretimi diğer yeraltı zenginliklerine göre birinci sırada olup, ülke arazisinin % 70'i petrol ve doğal gaz yönünden yüksek potansiyele sahip bulunmaktadır.

Özellikle Apşeron Yarımadası'nda 1800'li yıllardan itibaren tespit edilen petrol yataklarından büyük ölçüde petrol çıkarılmaktadır. Böylece 1825'lerin başlarında, Bakü'nün çevresinde petrol depolamak için yaklaşık 120 kuyu bulunmaktaydı (Eliyev, H., 1998).

Hazar Denizi'nin şelf zonunda, özellikle Apşeron ve Bakü takımadalarında zengin petrol rezervleri bulunmaktadır. Ayrıca Gobustan, Şirvan ve Muğan'da geniş petrol yatakları tespit edilmiştir. Nitekim, petrol rezervlerin büyük kısmı Hazar Denizi'nde ve onun çevresindedir. Bu rezerv bölgesinin arkasından, rezerv hacmine göre Kura-Aras ovası (% 26.2), Apşeron Yarımadası (% 10.6) ve Guba-Siyazen Bölgesi (% 6.7) gelmektedir ve tüm bu yatakların ülke bütünündeki payı % 91.2'yi bulmaktadır (Eliyev, M., 1998).

Günümüzde ülkede 70'den fazla petrol yatağı işletilmekte olup, bunların % 50'si karada, diğerleri Hazar Denizi'ndedir. Ayrıca üretime başlanıldığı yıllardan itibaren petrol rezervlerinin % 40'dan biraz fazlası (karadaki rezervin % 50'si, denizdeki rezervin ise % 25'i) tüketilmiştir (Abbasov, 1998).

Bugün Azerbaycan arazisinde petrol üretimi Apşeron Yarımadası, Kuraboyu, Guba-Siyazen ve Gence-Naftalan bölgelerinde yapılmaktadır. Bu bölgelere göre üretimin özellikleri ana çizgileriyle şöyledir.

Apşeron Yarımadası Bölgesi

Bu bölgeden ilkel yöntemlerle 19. yüzyılın başlarından, teknik yöntemlerle ise 1871 yılından itibaren (134 yıldır) petrol yataklarından büyük ölçüde petrol çıkarılmaktadır. Öyle ki, günümüze kadar Azerbaycan'da çıkarılan 1.3 milyar ton petrolün, yaklaşık 1 milyar tonu bu bölgenin payına düşmektedir (Eminov, 2002). Ayrıca 1930 yılına kadar Azerbaycan petrolü yalnızca bu bölgeden çıkarılmıştır. Apşeron'un en zengin petrol yatakları; Balahanı-Sabunçu-Ramana, Surahanı, Bibiheybet, Karaçukur-Zığ, Gala, Lökbatan-Putu-Kuşhane, Pirallahı Adası, Neft Daşları ve Binegedi'dir.

Hazar Denizi (keşif edilen zengin yataklar): Hazar Denizi'nin Azerbaycan tarafında Azeri, Çıracık, Güneşli vb. petrol yataklarında petrol rezervlerin çok yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenlerle 20 Eylül 1994 yılında Bakü'de "Asrın Petrol Antlaşması" yapılmıştır. Böylece Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe Azeri, Çıracık, ve Güneşli petrol yataklarının ortak kullanımı başlıklı uluslararası anlaşma ile *Batılı şirketler* Azerbaycan'a ciddi miktarlarda yatırım yapmaktadır.

Gence-Naftalan Bölgesi

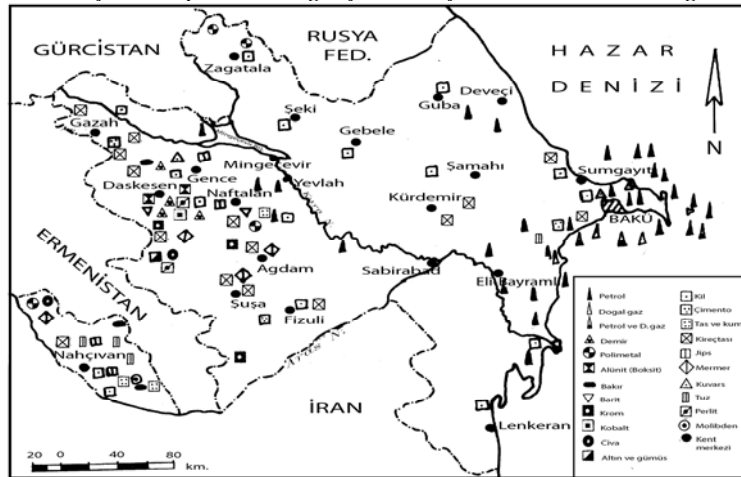
Burada petrol yatakları, Küçük Kafkas dağlarının kuzeybatı yamaçları ile önündeki düzlüklerde yer alır. Bunlardan Gazanbulag, Delimemmedli, Terter, Borsunlu, Düzdağ ve Acidere yatakları gelecek için umut vermektedir. Bunun da başlıca nedenleri aşağıda özetle gösterilmiştir.

- Bu bölgedeki bir çok petrol yataklarının yeni keşf edilmesi,
- Bu bölgedeki yeni petrol rezervlerinin üretime başlaması,
- Bu bölgenin petrolü, sanayide yakıt petrolü olarak değil, daha çok tedavi amaçlı kullanım özelliği taşımasıdır.

Özellikle çok eskiden beri bilinen ve 1890'lı yıllardan itibaren çıkarılmaya başlanan Naftalan petrolü yağlı ve özlü bir sıvı olup, koyu kahverengidir. Ayrıca, terkinde az miktarda benzin ve siyah petrol bulunan Naftalan petrolünün özel bir aroması vardır. Bilhassa bu bölgenin petrolü, daha çok tedavi amaçlı kullanım özelliği taşımaktadır.

Öyle ki, Naftalan tedavi petrolü, Strabon'dan alınan bilgilere göre çok eski dönemlerde bile yara tedavisinde kullanılıyordu. Bu nedenle bahsedilen dönemlerde Anadolu'dan, Kafkasya Bölgesi'nden, İran'dan ve Hindistan'dan tedavi için gelen pek çok kişi dönüşlerinde bu petrolü çamur halinde yanlarında götürüyorlardı (Allahverdiyev, 1991, Koçman ve Diğerleri, 1994). Ayrıca günümüzde de çeşitli hastalıkların (bel, omurilik, eklem, kas, sinir sistemi, damar, karaciğer ve jinekolojik hastalıklar) doktor kontrolünde tedavisi için Naftalan'daki tesislere çok sayıda turist gelmektedir.

Şekil 2: Azerbaycan'da petrol ve diğer yeraltı kaynakları üretiminin coğrafi dağılışı

Kaynak: Budagov ve Apoyev, 1991, Müseyibov, 1998'den yararlanılarak.

Kuraboyu Bölgesi

Bu bölgedeki petrol yatakları, Kura nehrinin aşağı çığırında, Şirvan ve Mil düzlüğünde, Neftçala ve Salyan yerleşim birimleri arazisindedir.

Hazar Denizi (Kura nehrinin delta bölgesi) yakınında yer alan Neftçala petrol sahası 1930'lı yıllardan bu yana işletilmektedir. Ayrıca petrol üretimi yeni açılmış, Murathanlı, Carlı, Mollakent, Pader, Karasu, Babazenen, Mişovdağ, Kirovdağ, Hıdırlı, Bendovan, Kürsengi gibi yataklarda yapılmaktadır ve 500-700 metreye inilmesi hedeflenmiştir (Eliyev, M., 1998). Öyle ki, daha önceleri bu bölgede petrol üretimi 0-200 metreler arasında yapılmaktaydı.

Guba-Siyazen Bölgesi

Buraya Samur-Deveçi ovası ve Hazar Denizi'ni çevreleyen kıyılar dahildir. Bu bölgeden petrol üretimi genellikle Siyazen-Nardaran, Keşçay, Emircan, Zağlı-Zeyve, Tengi gibi yataklarda yapılmaktadır. Siyazen petrol yatağı Bakü'den 100 km dolayında kuzeybatıda ve kıyıda (Eminov, 2002). Ayrıca, 1930'lı yılların sonunda (1938) keşfedilmiş olan Siyazen yatağının petrolü hafiftir.

AZERBAYCAN'DA GEÇMİŞTEN BUGÜNE PETROL ÜRETİMİ

Sovyet Dönemi Öncesi Azerbaycan'da Petrol Üretimi

1800'li yıllardan itibaren ilkel yöntemlerle 1870'li yıllardan itibaren ise teknik yöntemlerle petrol üretimine başlayan Azerbaycan dünya petrol üretiminde uzun yıllar önemli bir yer tutmuştur.

Özellikle, 19. yüzyılın ikinci yarısında dünya pazarlarında petrole olan gereksinimlerin artmasına bağlı olarak Azerbaycan'ın ekonomisinde büyük bir değişiklik yaşanmaya başlamıştır. Böylece 1960 ve 1970'li yıllarda ülkede önemli miktarda ham petrol üretimi yapılmıştır. Ayrıca, 1901 yılında ülkede petrol üretimi 10 milyon tona ulaşmıştır ki, bu da dünya petrol üretiminin % 51'ini oluşturmaktaydı.

Azerbaycan 1905-1915 döneminde, yılda ortalama olarak 6-8 milyon ton dolaylarında petrol üretimi gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonraki 10 yılda bağımsızlık mücadeleleri (1918-1920), savaşlar ve bunların doğurduğu olumsuz koşullar yüzünden üretimde düşüşler gözlenmiştir.

Tablo 1: Tarihsel süreç içerisinde Azerbaycan'da petrol üretimi (milyon ton)

Yıllar	Toplam	Karada	Denizde	Yıllar	Toplam	Karada	Denizde
Sovyet Dönemi Öncesi				1960	17.8	11.3	6.5
1876	0.2	0.2	-	1965	21.5	10.6	10.9
1885	1.9	1.9	-	1970	19.9	7.3	12.6
1890	3.3	3.3	-	1975	16.5	5.8	10.7
1895	6.0	6.0	-	1980	13.2	5.1	8.1
1901	10.1	10.1	-	1985	13.1	3.9	9.2
1910	6.0	6.0	-	1990	12.5	2.6	9.9
1917	6.7	6.7	-	Bağımsızlık Sonrası			
Sovyet Dönemi							
1928	7.7	7.7	-	1995	9.2	1.7	7.5
1932	12.2	12.2	-	1998	11.4	1.7	9.7
1935	19.4	19.4	-	1999	13.8	1.8	12.0
1941	23.5	23.5	-	2000	14.0	1.5	12.5
1945	11.5	11.5	-	2001	14.8	1.6	13.2
1950	14.8	13.6	1.2	2002	15.5	1.6	13.9
1955	15.3	11.4	3.9	2003	15.8	1.6	14.2

Kaynak: Eliyev, H., 1998, Abbasov, 1998 ve ADİK, 2004'den yararlanılarak.

Sovyet Dönemi Azerbaycan'da Petrol Üretimi

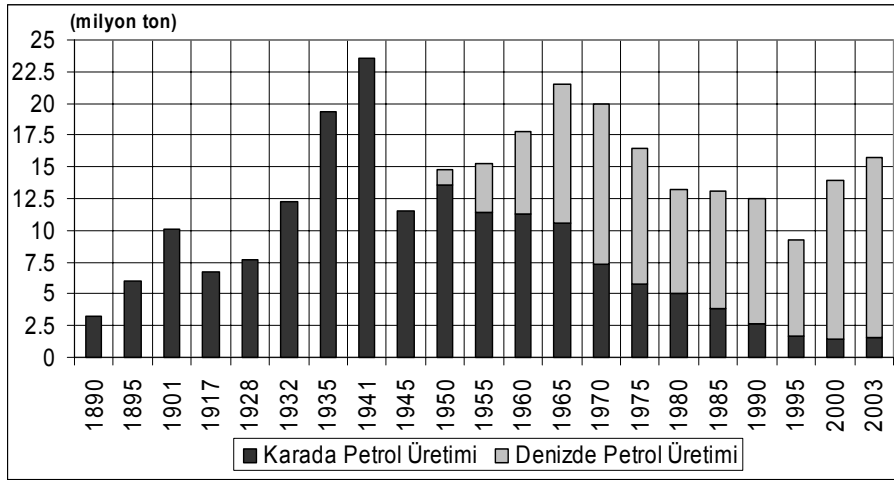
Sovyet Dönemi'nde, ülkede 1928 yılından itibaren petrol üretiminde hızlı artışlar gerçekleşmiştir. Böylece 1928 yılında 7.7 milyon ton olan petrol üretimi, 1932'de 12.2 milyon tona, 1935'de 19.4 milyon tona ve 1941'de ise 23.5 milyon tona ulaşmıştır (Tablo 1). Böylece, ülkede tarih boyunca en fazla petrol üretimi 1941 yılında gerçekleşmiştir. O dönemde bu denli yüksek üretimin başlıca nedeni II. Dünya Savaşında Sovyetler Birliği'nin petrole olan gereksiniminden kaynaklanmıştır.

Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'nı kazanmasının ardından bir süre petrole olan gereksinimin savaş dönemine nazaran az da olsa azalması dolayısıyla, petrol üretimi düşmüştür. Böylece, 1945 yılında ülkede toplam 11.5 milyon ton petrol üretimi gerçekleşmiştir. Ancak daha sonra 1950'li yıllardan itibaren, ülkede denizden de petrol üretiminin gerçekleşmesiyle (Şekil 3), toplam petrol üretiminde 1965 yılına kadar artışlar gözlenmiştir. Bunun sonucu ülkede 1965 yılında 21.5 milyon ton petrol üretimi yapılmıştır (Tablo 1).

Ayrıca 1970 yılında denizden üretilen petrol miktarı, tarih boyunca üretiminin en yüksek düzeyine ulaşmasına rağmen, ülkenin toplam petrol üretimi

(19.9 milyon ton) 1965 yılında gerçekleşen (21.5 milyon tondan) üretimden az olmuştur. Bunu da 1960'lı yıllardan itibaren karada üretilen petrol miktarının sürekli olarak düşüşüyle açıklayabiliriz. Ayrıca 1970'li yıllardan itibaren Azerbaycan'da petrol üretiminin bağımsızlık yıllarına kadar sürekli düştüğü gözlemlenmiştir. Bu da daha çok petrol sahalarındaki yetersiz yatırımlar ve bu alanda uygulanan eski teknolojiler nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Şekil 3: Azerbaycan'da petrol üretiminin dönemlere göre değişimi

Kaynak: Eliyev, H., 1998, Abbasov, 1998 ve ADİK, 2004'den yararlanılarak.

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Petrol Üretimi

Sovyet Dönemi sonlarında yaşanan ekonomik sorunlar, savaşlar (Karabağ Savaşı) ve bağımsızlık mücadeleleri sonucu, petrol sahalarındaki yetersiz yatırımlar ve bu alanda uygulanan eski teknolojiler nedeniyle, petrol üretiminde (hem karada hem denizde) 1996 yılına kadar sürekli düşüşler gözlenmiştir. Böylece, 1990 yılında 12.5 milyon ton olan petrol üretimi, 1996 yılında 9.1 milyon olarak gerçekleşmiştir.

Öte yandan son yıllarda Azerbaycan'ın ekonomik yapısı için son derece önem taşıyan petrol kaynaklarının ortak işletilmesi amacıyla 20'den fazla antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalarda da, 15 farklı ülkeye ait 34 büyük petrol şirketinin ortaklığı bulunmaktadır. Ayrıca tahmini petrol rezervi 2-3 milyar ton, rezervin işletilmesi için gerekli olan yatırım miktarı ise 50 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir (Abbasov, 1998, TİKA, 1998).

Azerbaycan'da 1990'lı yıllarda yapılan "Asrın Petrol Antlaşmaları'ndan" sonra gerçekleşen erken üretimlerle petrol üretiminde artışlar gözlenmiştir.

Şöyle ki, 1995 yılında 9.2 milyon ton olan petrol üretimi, 1998'de 11.4 milyon tona, 2000'de 14 milyon tona, 2003'de ise 15.8 milyon tona yükselmiştir.

Böylece son yıllarda devamlı olarak gerçekleşen bu yükselmeler sonucunda bağımsızlık sonrası 2003 yılında petrol üretimi en üst noktasına ulaşmıştır. Ayrıca BTC boru hattının açılması ve uluslararası şirketlerin (konsorsiyumların) petrol üretimini artırmasıyla önümüzdeki yıllarda her geçen yıl daha da yükselecektir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Azerbaycan'da üretilen ham petrolün boru hattı ile Gürcistan üzerinden Ceyhan'daki (Türkiye) bir deniz terminaline, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Boru hattının toplam uzunluğu 1730 km olup, bunun 468 km'si Azerbaycan'dan, 225 km'si Gürcistan'dan ve 1037 km'si Türkiye'den geçmektedir.

Öte yandan, 2000 yılında 14 milyon ton olarak gerçekleşen petrol üretiminin, 8.9 milyon tonunu Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), 5.1 milyon tonunu ise kıyıda uzak alanlarda Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketinin (AIOC) liderliğindeki konsorsiyumlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca AIOC 1997 yılından petrol üretimine başlamıştır (ADİK, 2004).

Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketi (AIOC) tarafından işletilen kıyıda uzak alanlardan elde edilen üretim miktarının 21. yüzyılın başında (2005 yılında) Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının açılmasıyla birlikte hızla yükseleceği gözlenmektedir. Çünkü petrolün taşınma sorunu da ortadan kalkmış olacaktır. Bunun sonucunda, 21. yüzyılın birinci yarısında, yılda 80-100 milyon ton dolaylarında petrol üretimi yapılması hedeflenmiştir. Bu da Azerbaycan için çok olumlu bir gelişmedir. Çünkü petrol çağı olarak yaşadığımız yüzyılda bu kadar yüksek miktarda yapılacak üretim, Azerbaycan'ın ekonomik gelişimine büyük katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Araştırma alanı olan Azerbaycan petrol üretiminin tarihsel süreç içerisinde çok fazla değişime uğradığı bilinmektedir. Özellikle savaşlar döneminde Azerbaycan'da petrol üretiminin daha fazla yapıldığı görülmüştür. Öyle ki, Azerbaycan'da en fazla petrol üretiminin II. Dünya Savaşı sırasında özellikle de 1941 yılında gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Azerbaycan'ın Apşeron Bölgesi'nde 1800'li yıllardan itibaren ilkel yöntemlerle, 1870'li yıllardan itibaren ise teknik yöntemlerle tespit edilen petrol yataklarından büyük ölçüde petrol üretimi yapılmıştır. Şöyle ki, günümüze kadar

Azerbaycan'da çıkarılan 1.3 milyar ton petrolün, yaklaşık 1 milyar tonu bu bölgenin payına düşmektedir.

Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe Azeri, Çırac, Güneşli vb. petrol yataklarında petrol rezervlerin çok yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu da Azerbaycan'ın ekonomik gelişimi açısından çok önemlidir.

Bilhassa Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan sahip olduğu zengin petrol yatakları ile büyük güçlerin gündemi içinde önemli bir konuma gelmiştir. Sovyetlerin var olduğu dönemde yetersiz üretim ve taşıma imkânları nedeniyle potansiyel petrol kaynaklarını yeterince kullanıma sunamayan Azerbaycan, Sovyet Dönemi'nin ardından bu kaynakları dünya ekonomisinin kullanımına sunma fırsatı bulmuştur. Çünkü zengin petrol kaynakları sayesinde büyük devletlerin ilgi alanında olduğundan, Azerbaycan'a büyük yatırımlar yapılmaktadır.

Böylece zengin petrol kaynakları sayesinde önemli ekonomik potansiyele sahip olan Azerbaycan'a, sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle, *Kafkasya'nın Küveyt'i* denilmektedir. Kısacası, Azerbaycan zengin petrol yatakları ile Kafkasya'nın en stratejik ve kalkınma perspektiflerine sahip ülkesidir. Bu nedenlerle Kafkasya'ya yönelik yabancı yatırımların ilk durak noktası olan Azerbaycan'ın özellikle enerji sektöründe, yabancı sermaye yatırımları başarılı şekilde yapılmaktadır.

Özellikle bir buçuk yüzyılı aşkın süredir petrol Azerbaycan'ın hem en iyi hem de en kötü yanlarından sorumludur. Yani, bazen bir nimet bazen de çekilmez bir yük olmuştur. Kısacası, Azerbaycan'ın petrol yönünden çok zengin olmasına karşılık, birçok sorunlar ortaya çıkmıştır. Öyle ki, *Petrolün Azerbaycan için yarattığı sorunlar (dezavantajları)* aşağıda özetlenmiştir.

- Büyük devletlerin dikkat merkezinde olması, bu nedenle istediği siyasi ve ekonomi politikası yürütememesi,
- Ekonominin büyük kısmının petrole bağlı olması,
- Petrolü ham mal olarak ihraç etmesi,
- Petrol işletmelerinin büyük çoğunluğunun yabancı şirketlere (büyük devletlere) satılması (BP, Amaco, Lukoil vb).

Petrolün Azerbaycan için daha faydalı olması ve yarattığı genel sorunlara getirilebilecek başlıca çözüm önerileri ise şöyledir.

- Azerbaycan'ın petrol ihracını ham mal olarak değil, hazır mal olarak ihraç etmesi,
- Yeni petrol üretim teknolojilerinin yerli işletmeler tarafından Azerbaycan'a getirilmesi ve yerli işletmeler tarafından da büyük ölçüde üretimin gerçekleştirilmesi,

- Büyük devletlerin siyasi baskısından korunmak için, uluslararası önemli petrol örgütlerine üye olması,

- Diğer sektörlerde (ekonomi, sanayi vb.) olduğu gibi, petrol sektöründe de Türkiye'nin petrol şirketleri ile işbirliğinin daha fazla yapılması,

- Petrol dışı diğer sektörlerde de önemli yatırımlar yapılması, bunun sonucunda Bağımsızlık sonrası yaşanan sorunlar ve ekonomik dar boğazlar nedeniyle kapanan kuruluşların (özellikle tarım ve sanayi sektöründeki) yeniden çalışır hale getirilmesidir.

Özetle Azerbaycan'da petrol üretimi ekonominin belkemiğini oluşturmaktadır. Yani ihracatta petrol ve petrol ürünlerinin payı % 80 dolayındadır. Bu nedenlerle petrol fiyatlarındaki küçük dalgalanmalar ekonomiyi büyük oranda etkilemektedir.

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 2005 yılının Mayıs ayında yapılan bir törenle, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı açılmıştır (petrol 2005 yılı sonunda Ceyhan'a ulaşacak). Böylece petrolün taşınma sorununun ortadan kalkmıştır. Bu da önümüzdeki yıllarda petrol üretiminin hızla yükseleceğini göstermektedir. Kısacası, Azerbaycan'da uluslararası şirketler tarafından 21. yüzyıl içerisinde yılda ortalama olarak 100 milyon ton dolaylarında petrol üretimi yapılması beklenmektedir.

Tüm bu hesaplamalar ve yorumlar ile Azerbaycan petrol üretiminin geçmişten günümüze meydana gelen değişimlerinin değerlendirilmesi belirtilmeye, gelecek hakkında bazı tahminlerde ve yorumlarda bulunarak geleceğe ışık tutulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, önümüzdeki yıllarda Azerbaycan petrol üretiminin artışı ülkenin ekonomik gelişimine büyük katkı sağlayacak, dolayısıyla bu durum ülke açısından önemli sayılacak ve sevinilecek bir gelişmedir. ©

KAYNAKLAR

- ABBASOV, Cümşüd, (1998), *Azerbaycan Respublikası'nın İktisadi ve Sosyal Coğrafyası*. Bakü Devlet Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.
- ADİK, (1999), *Azerbaycan'ın İstatistik Göstergileri*. Seda Neşriyatı, Bakü.
- ADİK, (2004), *Azerbaycan Rakamlarda* (<http://www.azstat.org>), Bakü.
- ALLAHVERDİYEV, Nizameddin, (1991), *Azerbaycan Respublikası'nın İktisadi ve Sosyal Coğrafyası*, Maarif Neşriyatı, Bakü.
- ATALAY, İbrahim, (2000), *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- BAL, Halil, (1998), "Azerbaycan'da Petrol ve Petrol Endüstrisine Genel Bir Bakış". *Kafkas Araştırmaları*. Cilt:4, s. 17-37.
- BUDAGOV, Budag - APOYEV, E., (1991), *Azerbaycan Respublikası'nın Coğrafyası*. Maarif Neşriyatı, Bakü.
- ELİYEV, Heyder, (1998), *Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü*. Çeviren: ÇİFTÇİ, Abdullah - KOCABIYIK, Ergün; *Sabah Kitapları No:77*, İstanbul.
- ELİYEV, Memmed, (1998), *Azerbaycan İktisadiyatı*. İktisat Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.
- EMİNOV, Zakir, (2002), *Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası*. Azerbaycan Elmler Akademiyası Coğrafya İnstitutu Neşriyatı, Bakü.
- ERDOĞAN, Nuray, (2004), *BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) Ham Petrol Boru Hattı'nın Siyasi Boyutu*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- KARADAĞ, Raif, (1998), *Petrol Fırtınası*. Divan Yayınları, İstanbul.
- KOÇMAN, Asaf - İBRAHİMOV, Aydın ve Diğerleri (1994), *Azerbaycan Coğrafyası*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., No:78. İzmir.
- MICHAEL P., Groissant, (1996), "Transkafkasya'da Petrol ve Rus Emperyalizmi". *Avrasya Etüdleri*. No:1, s. 16-26, Ankara.
- MÜSEYİBOV, Müseyib, (1998), *Azerbaycan'ın Fiziki Coğrafyası*. Maarif Neşriyatı, Bakü.
- OĞAN, Sinan, (2001), "Azerbaycan'ın Tanımlanamayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri". *Azerbaycan Özel*, ASAM Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:1, s. 56-85, Ankara.
- PAMİR, A. Necdet, (2001), "Orta Asya ve Kafkaslarda Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi ve Petrol Politikaları". ASAM, Ankara.
- SEFEROV, Rehman, (2000), *Azerbaycan'ın Sosyo - Ekonomik Coğrafi Özellikleri, Gelişim Süreci*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- TİKA, (1998), "Azerbaycan Özel". *Avrasya Dosyası (15 Günlük Bülten)*, Sayı:103. Ankara.
- YERGIN, Daniel, (1995), *Petrol*. Çeviren: TUNCAY, Kamuran; *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Ankara.